

شناسایی نقش و جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در اندیشه و آثار استاد مطهری و نقش دانشگاه در ترویج و توسعه آن

(محبوبه سیدی، ملیحه عرب هاشمی)¹

چکیده

در دین اسلام به نقش و جایگاه امر به معروف و نهی از منکر بسیار توجه شده است و سلامت فرد و جامعه در گرو انجام امر به معروف و نهی از منکر دانسته شده. پیامبر اکرم می فرمایند: امت من تا زمانی که امر به معروف و نهی از منکر کنند در خیر و سلامتی اند. با توجه به اهمیت امر به معروف و نهی از منکر و آثار ارزنده آن می توان فهمید که ترک این واجب عظیم الهی چه وضعیت دردناک و اسفباری را در جامعه به وجود خواهد آورد. به دلیل ارزش و اهمیت این موضوع بود که امام حسین (ع) بر انجام امر به معروف و نهی از منکر و اصلاح امور امت قیام می کند. با توجه به این که این دو فریضه الهی ضامن اجرای دستورات اسلام است، چگونگی اجرای آن بسیار اهمیت دارد. لذا در بخش اول معنای امر و نهی و معروف و منکر بیان شد و در بخش دوم به مراحل امر به معروف و نهی از منکر و آثار آن از بعد اجتماعی و فردی پرداختیم. در پایان نیز نقش دانشگاه را در تحقق این مهم مورد بررسی قرار گرفت.

واژگان کلیدی: امر - نهی - معروف - منکر - جایگاه و نقش امر به معروف و نهی از منکر.

مقدمه:

به نام خدایی که وجدان را در ضمیر انسان آفرید تا انسان به سوی انجام معروف ها و دوری از منکرات برود. (شمس، آیه 8) و به نام او که ندای فطرت را در درون انسان روشن ساخت و پیامبران الهی را مأمور هدایت نمود تا معروف ها را بازشناسانند و مانع وقوع منکرات شوند. با توجه به اینکه امر به معروف و نهی از منکر ضامن بقای اسلام است بر آن شدیم تا موضوع امر به معروف و نهی از منکر را بررسی کنیم و شرایط و مراحل و آثار ترک آن را در جامعه متذکر شویم و در میان آثار مکتوب در این زمینه درصدد آن برآمدم که آثار استاد شهید مرتضی مطهری را بررسی کرده و موارد بیان شده در مورد امر به معروف و نهی از منکر را از زبان آن استاد گرانقدر بیان نماییم.

ضرورت و اهداف تحقیق:

هدف از این تحقیق، شناخت جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در دین است و ضرورت تحقیق به علت اهمیت این فریضه در دین مبین اسلام است. با توجه به اینکه امر به معروف و نهی از منکر جزء فروع دین است ولی نسبت به آن بی اعتنایی شده و امروزه کمتر مورد توجه قرار گرفته و مهجور مانده است، در صورتی که قرآن کریم

¹ - عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قوچان

اولین وظیفه همه انبیا را امر به معروف و نهی از منکر بیان می کند و خداوند متعال 124 هزار پیامبر فرستاده است برای برپا داشتن امر به معروف و نهی از منکر و این موضوع خود گویای ارزش بالای این دو فرضیه نزد خداوند است و به بیان دیگر تمامی پیامبران الهی همه هستی خویش را فدای اقامه معروفات و ریشه کن کردن منکرات کردند.

روش تحقیق:

این تحقیق به اعتبار ماهیت و روش تحقیق، توصیفی است و روش توصیفی تحقیقی است که فقط در سطح توصیف و تبیین موضوع انجام می شود. در مجموع باید گفت که شیوه نگارش این تحقیق به صورت کتابخانه ای می باشد که با استناد به آیات و روایات و از طریق بررسی مدارک و کتب انجام گرفته است.

بخش اول: (تعریف مفاهیم)

امر:

امر دو معنی دارد: 1- کار 2- دستور، فرمان، که معنی دوم مدنظر ماست. در واقع امر یا قولی است و یا فعلی. قولی به معنی دستور و فعلی به معنای کار و چیز است. « قل امر ربی بالقسط » بگو خدایم به عدل فرمان داده است. (اعراف، آیه 29)

« امر الا تعبدوا الا اياه » دستور داده است که جزء او را نپرستید. (یوسف، آیه 40)

نهی:

نهی در لغت به معنی زجر و منع است خواه به وسیله قول باشد یا به غیر آن.

معروف:

معروف در اصطلاح اسم است برای هر کاری که حسنش به وسیله عقل و یا شرع شناخته شده.

منکر:

منکر یعنی هرکاری که عقول سالم به قبض حکم می کنند یا عقول در حسن و قبض متوقف می شوند، سپس شرع به قبض حکم می کند. (اصفهانی، 1383)

استاد مطهری می فرماید: تمام هدف های مثبت اسلامی داخل در معروف و تمام هدف های منفی اسلامی داخل در منکر است و مقصود از امر و نهی تنها امر و نهی لفظی نیست بلکه مقصود استفاده کردن از هر وسیله مشروع برای پیشبرد هدف های اسلامی است. پس باید بگوییم لزوم استفاده از هر وسیله مشروع برای پیشبرد اهداف اسلامی. (مطهری، 1372)

بخش دوم: (مراحل و آثار امر به معروف و نهی از منکر)

مراحل امر به معروف و نهی از منکر:

امر به معروف سه مرحله دارد: مرحله قلب یعنی مرحله فکر و نیت. مرحله زبان یعنی مرحله نطق و بیان و تبلیغ و مرحله دست، یعنی مرحله عمل. در مرحله قلب و ضمیر ما باید علاقمند و مخلص و با فکر و نقشه باشیم. در مرحله زبان باید منطق روشنگر داشته باشیم نه اوامر تحکم آمیز که خطر فراوان دارد و مسمئ کننده است و حداقل این است که بی اثر است. در مرحله عمل باید اخلاق داشته باشیم، پیشقدم باشیم، مهربان و از خود گذشته باشیم و تعاون و همکاری داشته باشیم. (مطهری، 1382)

آثار امر به معروف و نهی از منکر:

آثار اجتماعی:

امر به معروف و نهی از منکر پدیده ای اجتماعی می باشد و ارزنده ترین آثار آن نیز در اجتماع نمود پیدا می کند از آن جمله:

الف: اجرای احکام اسلامی: امر به معروف و نهی از منکر به عنوان اصل (نظارت عمومی) یا ضمانت (ضمانت اجرایی) قوانین اسلام مطرح می باشد. بدین معنی که خداوند حکیم برای پیاده شدن قوانین حیات بخش اسلام، علاوه بر همه پیش بینی هایی که نموده، نظارت بر حسن اجرای آن را به عهده فرد فرد جامعه اسلامی، از هر قشری نهاده است. بر این اساس هر مسلمانی با امر به معروف و نهی از منکر به اجرای صحیح احکام اسلام کمک کرده و در واقع یک نیروی اجرایی و ناظر جدی آن محسوب می شود.

ب: عدالت اجتماعی: نظارت عمومی بر حسن اجرای احکام عدالت گستر اسلام، زمینه فراگیری عدالت اجتماعی را فراهم می سازد و ضمن تعدیل ثروت های جامعه، زندگی عادلانه ای برای اقشار مختلف مردم فراهم خواهد ساخت. (عاملی، جلد 11)

ج: سازندگی: با پیاده شدن اصل مهم امر به معروف و نهی از منکر هریک از شهروندان جامعه اسلامی یکدیگر را به کار و تلاش و سازندگی ترغیب می نمایند و در نتیجه بندهای اسارت و وابستگی یکی پس از دیگری گسسته خواهد شد و مملکت اسلامی علاوه بر حیات معنوی، پرنشاط و آباد خواهد شد.

د: استواری نظام اسلامی: اگر امر به معروف و نهی از منکر در جامعه رواج یابد کمک شایانی به استحکام نظام اسلامی خواهد کرد، بدین میان که دولتمردان و کارگزاران حکومتی در برابر اعمال مردم احساس مسوولیت کرده تلاش خواهند کرد که آنان را به اجرای احکام الهی وادار نموده و از هر گونه سستی و کجی بازدارند و با حسن اجرای قوانین و بخشنامه های اسلامی در حوزه مسوولیت خویش، زیر دستان و ارباب رجوع را نیز بدان سمت سوق دهند. از سوی دیگر مردم نیز بر عملکرد دولت نظارتی مستمر خواهند داشت و کارهای هر یک از مسوولان و ماموران دولتی را زیر ذره بین خواهند برد و با اظهار نظر خویش از راه های ممکن، آنان را بر پیاده کردن صحیح قوانین وادار خواهند ساخت. در این صورت اعتماد متقابل دولت و ملت به یکدیگر تقویت گشته با پشت گرمی به هم نظام حکومتی را تداوم خواهند بخشید. در این مورد حضرت باقر می فرمایند: به وسیله امر به معروف و نهی از منکر، امر حکومت مستقیم می گردد.

ه: امنیت: هر جامعه ای برای پویایی و پایایی خود نیاز به آرامش و امنیت از جانب دشمنان داخلی و خارجی خویش دارد. در جامعه اسلامی یکی از آثار ارزشمند امر به معروف و نهی از منکر کمک به تامین امنیت راه ها و مرزها از شر دشمنان درونی و برونی است. به وسیله امر به معروف و نهی از منکر اشرار و راهزنان دست از شرارت برداشته یا به وسیله دیگر آنان را سر جای خود خواهند نشاند و امنیت داخل به ویژه راه ها تامین خواهد شد. همچنین مسلمانان در صورت تهاجم و تهدید دشمنان اسلام با سفارش یکدیگر به استقامت و پایداری و شرکت در جهاد، دشمنان خود را سر جای شان نشانده و حق خویش را باز می ستانند. امام پنجم در این باره می فرماید: به وسیله امر به معروف و نهی از منکر راه ها امن می گردد و از دشمنان انتقام گرفته می شود.

و: خیر و سلامتی: سلامتی جامعه و فراوانی خیر و برکت ششمین اثر امر به معروف و نهی از منکر که در سخن گهربار حضرت رسول اکرم آمده است: امت من تا زمانی که امر به معروف و نهی از منکر کنند در خیر و سلامتی اند.

ح: تضعیف جبهه نفاق: منافقین در جبهه داخلی با حربه امر به معروف و نهی از منکر با اسلام به ستیز برمی خیزند و مومنان باید با سلاح امر به معروف و نهی از منکر به پیکار آنان روند.

ط: پاکیزگی کسب و کار: با امر به معروف و نهی از منکر راه های صحیح کسب و کار و تجارت و پیشرفت صنعت هموار گشته و هر کسی در خور استعداد خویش به امرار معاش می پردازد و از طرفی بیکاری و گران فروشی احتکار و اختلاس، کسب و کار انحرافی و زیان آور ریشه کن گشته، کسب و درآمد مردم حلال و پاکیزه می گردد. حضرت باقر در این باره می فرماید: به وسیله امر به معروف و نهی از منکر کسب ها حلال می شود. (عاملی، جلد 11)

ظ: مصلحت عمومی جامعه و طرد ناهلان از پست های کلیدی: حضرت علی در این راستا می فرماید: خداوند امر به معروف را برای اصلاح توده های ناآگاه و نهی از منکر را برای بازداشتن بی خردان واجب کرده است. (نهج البلاغه، حکمت 252)

آثار فردی از بعد دنیوی:

1 - سلامتی دین و دنیا: آمران به معروف و ناهیان از منکر با اقدام به چنین کاری از سلامتی دین و دنیا برخوردار می شوند، چنانکه حضرت علی فرمودند: هرکس سه خصلت در او باشد دنیا و آخرتش سالم می شود: امر به معروف کند و خود نیز بدان عمل نماید. نهی از منکر کند و خود هم گرد آن نگردهد. نگهبان حدود خداوند بزرگ باشد. (آمدی، جلد 5)

2 - نصرت الهی: کسی که امر به معروف و نهی از منکر کند از ماموران الهی محسوب می شود که بدون تردید خداوند نیروی خویش را یاری خواهد فرمود. حضرت باقر می فرماید: امر به معروف و نهی از منکر دو آفریده الهی هستند که هر کس آن ها را یاری کند، خدا یاریش می مند و هر کس آن دو را تنها گذارد خدا تنهایش می گذارد. (عاملی، جلد 11)

3 کم نشدن عمر و روزی: امیر مومنان می فرماید: همانا امر به معروف و نهی از منکر نه اجل را نزدیک می کند و نه روزی را کاهش می دهد. (نهج البلاغه)

4 -نجات از بلاها: آمران به معروف و ناهیان از منکر از عذاب و بلاهایی که گریبانگیر گناهکاران و فاسدان می شود در امان خواهند ماند. خداوند در قرآن می فرماید: پس چون آنچه را که به آنان تذکر داده شده بود، فراموش کردند، ما نهی کنندگان از بدی را نجات دادیم و کسانی را که فسق می ورزیدند به عذاب زیانبار گرفتار کردیم. (اعراف، آیه 165)

آثار فردی از بعد اخروی:

1 -خشنودی خدا: بدیهی است که هر کس چنین عبادت بزرگی را انجام دهد، خداوند از او خوشنود گردد. قرآن مجید در وصف اسماعیل پیامب می فرماید: او بستگان خویش را به نماز و دادن زکات و می داشت و پروردگارش از او راضی بود. (مریم، آیه 55)

2 -فلاح و رستگاری: قرآن کریم فرموده است: مومنانی که امر به معروف و نهی از منکر می کنند رستگارانند. (آل عمران، آیه 104)

3 -ثواب فراوان: امام علی در این باره می فرماید: امر به معروف و نهی از منکر ثواب را دو چندان و اجر را بزرگ می کند. (آمدی، جلد 2)

4 -رهایی از دوزخ: همه مردم به جز معصومین کم و بیش مرتکب گناه می شوند. با این وصف در صورت جدیت در امر به معروف و نهی از منکر خداوند آنان را از دوزخ رهایی می بخشد. نبی اکرم (ص) فرمودند: شبی در خواب دیدم که شعله های آتش (دوزخ) مردی را در برگرفته اند ولی امر به معروف و نهی از منکر آمدند و او را از آتش نجات داده با فرشتگان قرارش دادند. (نوری، جلد 12)

5 -بهشت برین: سرانجام خلق زیبای امر به معروف و نهی از منکر صاحب خویش را از درب مخصوص به بهشت برین وارد ساخته به زندگی زیبای آن سرا نائل خواهد کرد. (مرکز تحقیقات اسلامی، 1372)

حضرت صادق فرمودند: بهشت را دربی است به نام درب معروف که جز اهل معروف از آن ولود نمی شوند. (عاملی، جلد 11)

نقش دانشگاه در ترویج و توسعه امر به معروف و نهی از منکر:

نقش و اهمیت دانشگاه در دوران اخیر در هدایت و اداره امور جامعه و ایجاد تحولات اساسی در راستای رشد علمی و فرهنگی در کشور بر همگان روشن و مبرهن است. با اهمیتی که دانشگاه در تولید و نهادینه کردن بسیاری از قواعد و هنجارها دارد توجه به فرآیندهای ایجاد این قواعد و هنجارها و تبیین نظام فرهنگی و اجتماعی دانشگاهها اهمیت ویژه ای می یابد. همسو سازی و هدایت این فرآیندها و راهکارها در جهت ارتقاء فعالیت های فرهنگی و ارزیابی وضعیت فرهنگی، سیاسی و دینی دانشگاهها در جهت اصلاح وضع کنونی یک ضرورت قطعی

می باشد که عدم توجه به آن مانعی در توسعه اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و مهمتر از همه در رشد فرهنگی کشور محسوب می گردد. دانشگاهها می توانند مرکزی باشند برای تمام ترقیات و تمام پیشرفت های کشور و می توانند مرکزی باشند برای تمام انحرافات و انحطاطات. لذا با توجه به اهمیت نقش دانشگاه در. اعتلای معرفت دینی، حفظ و زنده نگه داشتن ارزش های دینی و سیره بزرگان دین، تقویت و شناساندن عناصر و مؤلفه های هویت ملی، لازم است که این نهاد اجتماعی به اهمیت نقش خود در احیا، ترویج و توسعه امر به معروف و نهی از منکر واقف گردد و با بکارگیری علوم، دانش، فن آوری ها و هنر برای توسعه و ترویج این دو فریضه الهی، فعالیت های لازم را در جهت ارتقاء سطح آگاهی دانشجویان انجام دهد چرا که این دانشجویان هستند که اگر در دانشگاه مطابق با اصول اسلامی، اصولی از قبیل امر به معروف و نهی از منکر، تربیت شوند و وظایف و مسوولیت های خود را در این خصوص بدانند، می توانند پایه های یک جامعه اسلامی را بنا نهند. پس با توجه به مسوولیت خطیر دانشگاهها در ایجاد جامعه اسلامی، بر دانشگاه و دانشگاهیان واجب است که خود با پیروی از این فریضه الهی در جهت فراهم ساختن محیطی برای توسعه این امر مقدس چه در داخل و چه در خارج از دانشگاه کوشش لازم را انجام دهند.

نتیجه:

امر به معروف و نهی از منکر ضامن اجرای احکام و دستورات دین است و شامل تمام ابعاد زندگی انسان می شود و با توجه به اینکه موضوع امر به معروف و نهی از منکر چه باشد اهمیت و ارزش آن مشخص می شود و گاهی موضوع امر به معروف و نهی از منکر تا آنجا اهمیت پیدا می کند که امام حسین (ع) از جان و مال و فرزند و هر آنچه دارد می گذرد. هر چند در تاریخ بشر مصلح کم داشته ایم ولی زنده ماندن دین را مدیون همین افراد کم هستیم که با امر به معروف و نهی از منکر خود اسلام را زنده نگه داشته اند. در دنیای امروز با توجه به اهمیت نقش دانشگاه در فرهنگ سازی جامعه، می توانیم از این نهاد گسترده اجتماعی در جهت احیا، توسعه و ترویج امر به معروف و نهی از منکر استفاده نماییم. به امید آنکه به حکم آیه شریفه «الذین ان مکناهم فی الارض» (حج، 41) منکرات برجیده و معروف های خدا متحقق شود و خواسته الهی در این مورد به گونه ای انجام شود که دیگر در جامعه اسلامی هیچ معرفی ترک نشود و هیچ منکری وجود نداشته باشد و معروف، معروف و منکر، منکر باشد.

منابع:

- آمدی، عبدالوهاب. شرح غررالحکم. دانشگاه تهران. جلد 5 و 2.
- اصفهانی، راغب، (1383)، مفردات، قم: انتشارات ذوی القربی.
- حرعاملی، محمدبن حسن، وسائل الشیعه، ج 11.
- قران کریم.
- محدث نوری، مستدرک الوسائل. جلد 12.
- مطهری، مرتضی، (1372)، حماسه حسینی، تهران: انتشارات صدرا، جلد دوم.
- مطهری، مرتضی، (1382)، یادداشت های استاد، تهران: انتشارات صدرا، جلد اول.

- مرکز تحقیقات اسلامی، (1372)، سپاه امر به معروف و نهی از منکر. تهران.
- نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، حکمت 252 ص 682.
- نهج البلاغه، خطبه 156.

همایش ملی شهروند مسئول